

TOMASZ BORÓŃ

**RYDNO IV/47.
KRZEMIENICA KULTURY JANISŁAWICKIEJ
(CYKL WIŚLAŃSKI)**

Key words: Rydno, Mesolithic settlement, Janisławice culture

WSTĘP

Stanowisko Rydno IV/47 znajduje się na obszarze dużego kompleksu osadniczego „Rydno” położonego niedaleko Skarżyska-Kamiennej (**ryc. 1:a**). Znajdujące się tam liczne stanowiska archeologiczne związane są z obecnością społeczności pradziejowych, przede wszystkim paleolitycznych i mezolitycznych, zajmujących się eksploatacją hematytu (szczegółowe informacje na temat historii badań, geomorfologii, taksonomii: Schild *et al.* 2011). Badaniami w roku 1947 kierował S. Krukowski.

MATERIAŁY

Przebadano obszar o powierzchni 130 m² (**ryc. 1:b**)¹. W trakcie prac wykopaliskowych wydobyto kilkaset krzemieni, w tym: rdzenie, półsurowiec wiórowy i odłupkowy oraz narzędzia. Największe zagęszczenie materiału wystąpiło w środkowej partii wykopu, zaś w północnej i południowej części znaleziska były bardziej rozproszone².

Inwentarz krzemienisty niemal w 100% składa się z wyrobów wykonanych z surowca czekoladowego. Jedynie kilka znalezisk wytworzonych zostało z surowców świeciechowskiego oraz kredowego.

Rdzenie. Wydzielono dwa wyroby – jednopiętowy i dwuodłupniowy o zmienionej orientacji. Obie formy mają wąskie, zaokrąglone odłupnie, na których widoczne są proste i regularne negatywy. Pierwszy ma długość 60 mm i szerokość 31 mm (**ryc. 2:1**), natomiast w przypadku rdzenia o zmienionej orientacji – jedna odłupnia ma długość 58, zaś druga 51 mm, a szerokość wynosi 26 mm (**ryc. 2:2**).

Odłupki. Wyróżniono 96 okazów: w tym korowych i częściowo korowych 47, negatywowych 46 i trzy o powierzchni naturalnej. Odłupków dwu- i wielokierunkowych wydzielono 18, zaś jednokierunkowych 69. Na wykresie długościowo-szerokościowym zakres występowania okazów korowych i częściowo korowych jest znacznie szerszy niż okazów negatywowych (**ryc. 3:a**). Podobne zależności odnotowano także w przypadku relacji grubości do szerokości odłupków (**ryc. 3:b**).

Podstawiaki. Określono trzy egzemplarze: dwa wiórowe i jeden odłupkowy (**ryc. 4:6-8**).

Świeżaki. Odnotowano 33 sztuki. Pod względem wielkości oraz kształtu reprezentują zróżnicowaną wewnętrzną grupę (**ryc. 4:1-5; ryc. 5**).

Zatępce. Do tej grupy zaliczono sześć okazów. Są to formy zarówno jedno-, jak i dwustronne. Najdłuższy okaz liczy 103 mm, zaś najmniejszy 22 mm (**ryc. 4:9**).

Wióry. Wyszczególniono 99 egzemplarzy: całych i fragmentów. Ich szerokość zawiera się w przedziale od 5 aż do 19 mm, przy grubości od 1 do 6 mm (**ryc. 6:b**), zaś długość wynosi od 24 do 64 mm

¹ Opracowanie źródeł archeologicznych nie obejmuje depozytu rdzeni odkrytego w tym wykopie.

² Remasteryzację cyfrową ryciny 1:b wykonała Anna Sołodko.

(**ryc. 6:a**). Krawędzie wiórów są najczęściej proste i regularne, zaś grubość okazów jest przeważnie jednakowa na całej ich długości (**ryc. 7:1-9**). Piętki są gładkie bądź zaprawiane.

Narzędzia. Wydzielono 47 wytworów. Najliczniejszą grupę tworzą drapacze oraz wióry i odłupki łuskane. Podział na narzędzia wiórowe i odłupkowe ma wyraźne odzwierciedlenie na diagramie długościowo-szerokościowym, gdzie wydzielają się dwa odrębne zbiory punktów (**ryc. 8:a**). Największe zróżnicowanie wielkości wykazują odłupki łuskane. Także w przypadku drugiego diagramu punkty wyznaczające relacje ich grubości do szerokości grupują się poza głównym zbiorem (**ryc. 8:b**).

1) Drapacze. Wyróżniono 11 sztuk. Trzy wykonano z odłupków, a osiem z wiórów. Drapiska uformowano retuszem stromym i półstromym (**ryc. 7:10-15**).

2) Skrobacze. Określono sześć egzemplarzy. Retusz stromy występuje zarówno na krawędziach bocznych, jak i poprzecznych (**ryc. 7:16-18**).

3) Półtylczaki. Wyszczególniono trzy okazy. Dwa wykonane są małych lub średnich wiórów, natomiast trzeci z dużego podstawiaka. W tym przypadku krawędź została załuskana na odłamanym fragmencie. W dwóch okazach półtylce uformowano poprzecznie, a w jednym skośnie do osi wiórów (**ryc. 9:7-8**).

4) Zbrojniki Wieliszew. Wystąpiło jedno znalezisko o złamanej podstawie (**ryc. 9:9**).

5) Rylce. Odnotowano jeden wytwór. Rylce klinowy wytworzono z szerokiego, masywnego wióra (**ryc. 9:6**).

6) Wióry łuskane. Wydzielono 11 sztuk. Łuskanie jest drobne i nieregularne oraz ciągle, obejmujące znaczne odcinki krawędzi (**ryc. 9:1-5**).

7) Trapezy. Zanotowano jeden egzemplarz (**ryc. 9:10**).

8) Odłupki łuskane. Wyróżniono 12 okazów. Mają one różną wielkość oraz kształt. Łuskanie jest drobne, przykrawędne oraz nieregularne (**ryc. 10:1-3; 6**).

9) Fragmenty nieokreślonych mikrolitów. Wystąpił jeden ułamek. Jest to część środkowa wióra, ze stromym retuszem krawędzi (**ryc. 9:11**).

10) Inne. Do tej kategorii zaliczono jedno narzędzie wykonane z płaskiego okrucza. Ma ono powierzchniowe, łuszczeniowe(?) łuskanie na jednej powierzchni (**ryc. 9:12**).

11) Rylcowce. Określono jeden odpadek (**ryc. 10:4**).

ANALIZA TECHNOLOGICZNA

W trakcie prac gabinetowych złożono kilkanaście bloków liczących od dwóch do pięciu elementów. Najczęściej dopasowywano pary odłupków lub

świeżaków. Jedynie trzy bloki ilustrują dłuższe sekwencje rdzeniowania. Pierwszy składa się z trzech odłupków i zatępca, drugi z zatępca, drapacza, odłupka łuskanego oraz dwóch surowych odłupków (**ryc. 10: 7**), zaś trzeci z trzech świeżaków i odłupka łuskanego (**ryc. 10:6**).

Można domniemywać na przykładzie porzuconych na stanowisku zatępców, że przynoszone konkracje miały ponad 100 mm długości. Spore rozmiary konkracji wiążą się z potrzebą uzyskiwania bardzo dużych, regularnych wiórów (Kozłowski 1972, 136).

Na podstawie wydobytego materiału można wyszczególnić przynajmniej dwa warianty przygotowania i zaprawy rdzeni. Pierwszy polegał na formowaniu grzebienisk na powierzchniach odłupni oraz pięty, które następnie znoszono, odbijając zatępce i podstawiaki.

Ilustracją procesu kształtowania pięty są dopasowane świeżaki (**ryc. 10:6**). Na ich powierzchniach bocznych widać pozostałości negatywów formujących płaszczyznę grzebieniska. Po odbiciu wstępnej serii wiórów nastąpiła znaczna redukcja gabarytów rdzenia. Podobny schemat odnawiania pięty, wiążący się z istotnym zmniejszeniem długości okazu, odnotowano na podstawie składanki ze stanowiska Gwoździec 9 (Wąs 2002, 72-73).

Drugi wariant obejmował przypuszczalnie jedynie zaprawę odłupni, natomiast pięta pozostawała naturalna, a jej odnawianie miało miejsce po początkowym etapie eksploatacji (**ryc. 4:3**).

Odłupnie były wąskie i zaokrąglone, ale również płaskie i szerokie, na co wskazują niektóre egzemplarze świeżaków (**ryc. 4:1-2**).

W inwentarzu wystąpiło także kilka odłupków świadczących o naprawie płaszczyzny wiórowej bądź o wtórnym wykorzystaniu rdzeni (**ryc. 10:5**).

W przypadku inwentarzy mezolitycznych jedną z najważniejszych kategorii wytworów są wióry. W trakcie badań wykopaliskowych wydobyto ich niemalże 100, co jest relatywnie dużą ilością w porównaniu do liczby odłupków. Zakres ich długości jest bardzo rozległy: od 22 do 64 mm. Te pierwsze odbijano więc z brył znacznie mniejszych, niż te pozostawione na stanowisku, a to znaczy, że zakres eksploatacji rdzeni obejmował fazy od wczesnej aż po szczątkową. Średnia arytmetyczna długości wiórów wynosi 36 mm, co jest w zasadzie zgodne z wynikami otrzymanymi dla wybranych, homogenicznych inwentarzy kultury janisławickiej (Szymczak 1982, 134).

Cechy techniczne wiórów, takie jak proste, równoległe krawędzie, nieznaczna grubość – do 2 mm, zaprawiane piętki oraz niemalże punktowy sęczonek, wskazują na stosowanie techniki naciskowej (Wąs 2006), zaś rdzenie, z których je pozyskiwano, zaliczają się do typu klasycznego (Wąs 2011, 11). Pozyskiwany w ten sposób półsurowiec był wykorzystywany przede wszystkim do produkcji mikrolitów.

W przypadku okazów o większej grubości i szerokości stosowano technikę uderzenia pośredniego. Wytwarzano z nich pozostałe narzędzia, w szczególności drapacze i wióry łuskane. Podobne zależności między parametrami wiórów a zastosowaną techniką ich pozyskiwania stwierdzono w przypadku inwentarza ze stanowiska Grądy Woniecko (Wawrusiewicz *et al.* 2017, 149).

Brak form odłupkowych sugeruje, że technika ta nie była wykorzystywana ani jako nurt główny, ani poboczny (wtórny) w odniesieniu do debitażu wiórowego. Świadczy o tym nie tylko brak owych rdzeni, ale również zbyt mała liczba odłupków w odniesieniu do liczby wiórów oraz ich nietypowe zróżnicowanie morfologiczne. W odwrotnym przypadku powinno być znacznie więcej form negatywowych.

Nieliczne narzędzia odłupkowe, takie jak drapacze i skrobacze, wytwarzano z półsurowca o dość regularnych kształtach – korowego i negatywowego (**ryc. 7:10-11, 16-18**), natomiast pozostałe wyroby o drobnym, przykrawędnym łuskaniu wykonywano z odłupków nieforemnych i wielokształtnych (**ryc. 10:2-3**). Odbijano je najprawdopodobniej w trakcie przygotowania rdzeni wiórowych do eksploatacji.

UWAGI KOŃCOWE

Struktura inwentarza krzemienego kultury janiśławickiej ze stanowiska Rydno IV/47 zawiera wszystkie elementy łańcucha operacyjnego począwszy od zaprawy i przygotowania rdzeni (podstawiaki, zatępce), poprzez eksploatację (wióry) oraz produkcję narzędzi wiórowych i odłupkowych. W literaturze przedmiotu krzemienica ta określona jest mianem „middle-sized flint processing workshop” (Schild *et al.* 2011, 351).

Obecność w zbiorze zabytków zbrojników Wieliszew oraz trapezów wskazuje na jego przynależność do „klasycznych” inwentarzy z trapezami kultury janiśławickiej (Galiński 2002, 286).

Metoda zaprawy pięty rdzenia poprzez wykonywanie grzebieniska nie jest zjawiskiem wyjątkowym, ale nie jest także odnotowywana powszechnie. Według schematu opracowanego przez M. Wąsa jest jednym z zabiegów charakteryzujących obróbkę klasycznego rdzenia wiórowego (2005, 216).

Zaskakujący jest natomiast mimo wszystko, brak odłupkowej eksploatacji rdzeni, chociaż jak wskazuje analiza wytwórczości krzemiennej inwentarza określonego jako Dęby C, tam również jej nie ma (Wąs 2005, 202). Być może w obydwu przypadkach ilość pozyskiwanego półsurowca w trakcie obróbki rdzeni wiórowych była wystarczająca do realizacji zadań krzemieniarskich związanych z wytwórczością i użytkowaniem narzędzi odłupkowych. Niewątpliwie zaobserwowana strategia w wykorzystywaniu i przetwórstwie surowca krzemienego jest zgodna z tezą zawartą przez autorów w publikacji z roku 1975: „Najprawdopodobniej w przypadku, gdy udział przygotowania rdzeni wiórowych stanowił tylko niewielką część aktywności na danym stanowisku, ilość rdzeni odłupkowych wzrastała bardzo wyraźnie” (Schild *et al.* 1975, 15).

Jednakże, jak wynika z pobieżnego oglądu inwentarza kultury janiśławickiej, występowanie techniki odłupkowej jest dość typowe i powszechne. Była ona stosowana nie tylko na pozostałych stanowiskach tej kultury z obszaru Rydno (Ginter 1965, 6; Schild *et al.* 1975, 67), ale także na wielu innych, zlokalizowanych w różnych regionach Polski (Ginter 1975, 254; Galiński 1988, 35; Libera, Talar 1990; Boroń 2004, 10; 2013, 62; 2014, 119; Lewicka 2007, 183; Mączyński 2016, 224).

Pomimo tego, że liczba znalezisk na stanowisku Rydno IV/47 nie jest znacząca, to jednak struktura inwentarza krzemienego wykazuje szereg cech wspólnych z innymi znanymi zespołami kultury janiśławickiej. Należą do nich rdzenie, drapacze, a przede wszystkim mikrolity.

Instytut Archeologii i Etnologii PAN

LITERATURA

- Boroń T.
2004 *Układy przestrzenne w krzemienicach kultury janisławickiej na podstawie zespołów krzemiennych z wykopów 4 i 7 ze stanowiska Nieborowa I, gm. Sawin, woj. lubelskie*, Archeologia Polski 49, 7-32.
- 2013 *Diversité fonctionnelle et spatiale des campements paléolithiques et mésolithiques dans la Pologne de Lublin (Pologne)*, Paleo 24, 47-78.
- 2014 *Mikroregion Nieborowej na Polesiu Lubelskim: od epoki kamienia po wczesną epokę żelaza*, Warszawa.
- Galiński T.
1988 *Z badań nad pradziejami doliny płockiej w późnym plejstocenie i wczesnym holocenie*, Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku 13.
- 2002 *Spółczesność mezolityczna. Osadnictwo, gospodarka, kultura ludów łowieckich w VIII - IV tysiącleciu p.n.e. na terenie Europy*, Szczecin.
- Ginter B.
1965 *Dwie krzemienice mezolityczne z Grzybowej Góry, pow. Starachowice (Rydno)*, Materiały Archeologiczne 6, 5-32.
- 1975 *Stanowisko mezolityczne odkryte we wsi Dąbrówka, pow. Włoszczowa, Światowit 34*, 245-285.
- Kozłowski S. K.
1972 *Pradzieje ziem polskich, od IX do V tysiąclecia p.n.e.*, Warszawa.
- Lewicka M.
2007 *Flintworking strategy at late Mesolithic site Świętoszyn 8, Lower Silesia, Poland*, [w:] M. Masojć, T. Płonka, B. Ginter, S. K. Kozłowski (red.), *Contributions to the Central European Stone Age*, Wrocław, 173-185.
- Libera J., Talar A.
1990 *Obozowisko kultury janisławickiej w Gwoźdźcu, stan. 9, gm. Bojanów, woj. Tarnobrzeg, w świetle badań 1966-1967*, Sprawozdania Archeologiczne 42, 9-67.
- Mączyński P.
2016 *Wykorzystanie krzemienia narzutowego przez społeczność późnomezolityczną na stanowisku Dobryń Mały 7, pow. bialski*, [w:] W. Borkowski, B. Sałacińska, S. Sałaciński (red.), *Krzemień narzutowy w pradziejach. Studia nad gospodarką surowcami krzemiennymi w pradziejach 8*, Warszawa, 221-235.
- Schild R., Marczak M., Królik H.
1975 *Późny mezolit. Próba wieloaspektowej analizy otwartych stanowisk piaskowych*, Wrocław-Warszawa-Gdańsk-Kraków.
- Schild R., Królik H., Tomaszewski A. J., Ciepielewska E.
2011 *Rydno A Stone Age Red Ochre Quarry and Socioeconomic Center A Century of Research*, Warsaw.
- Szymczak K.
1982 *Styl technologiczny wiórow krzemiennych. Badania na przykładzie późnomezolitycznych zespołów kultury janisławickiej i chojnicko-pieńkowskiej*, Wiadomości Archeologiczne 47, 131-142.
- Wawrusiewicz A., Kalicki T., Przeździecki M., Frączek M., Manasterski D.
2017 *Grądy-Woniecko. Ostatni łowcy-zbieracze znad środkowej Narwi*, Białystok.
- Wąs M.
2002 *Składanki mezolitycznych materiałów krzemiennych kultury janisławickiej ze stanowiska Gwoździec 9, woj. podkarpackie*, [w:] B. Matraszek, S. Sałaciński (red.), *Krzemień świeciechowski w pradziejach. Studia nad gospodarką surowcami krzemiennymi w pradziejach 4*, Warszawa, 71-87.
- 2005 *Technologia krzemieniarstwa kultury janisławickiej*, Łódź.
- 2006 *Raw materials and flint processing strategy in the late mesolithic in Poland*, [w:] A. Wiśniewski, T. Płonka, J. M. Burdukiewicz (red.), *The Stone. Technique and Technology*, Wrocław, 173-178.
- 2011 *Janisławickie i wstępne koncepcje rdzeniowania wiórowego. Próba konfrontacji technologicznej*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Archaeologica 28, 5-23.

Rydno IV/47. A flint-processing workshop of the Janisławice culture (Vistula cycle)
Summary

Rydno IV/47 is situated within a large settlement complex "Rydno" located near Skarżysko-Kamienna. The analysed sources represent the flint processing of the Janisławice culture.

The area of 130 m² was examined. The excavated collection of finds in almost 100% consists of items made from chocolate flint. Only a few specimens were manufactured from Świeciechów and Cretaceous raw material. The inventory consists of cores, flake and blade blanks, and tools.

Among the cores one single-platform flake specimen and one with two striking surfaces with changed orientation were distinguished.

Besides chips and flakes numbering 96 and 99 items respectively, technical forms were also distinguished such as: anvil cores (3 pieces), core tablets (33 pieces) and blunt tools (6 pieces).

47 tools were identified, as well as one microburin. The most numerous group consists of scrapers, chips and peeled flakes. The other forms number between one and six specimens.

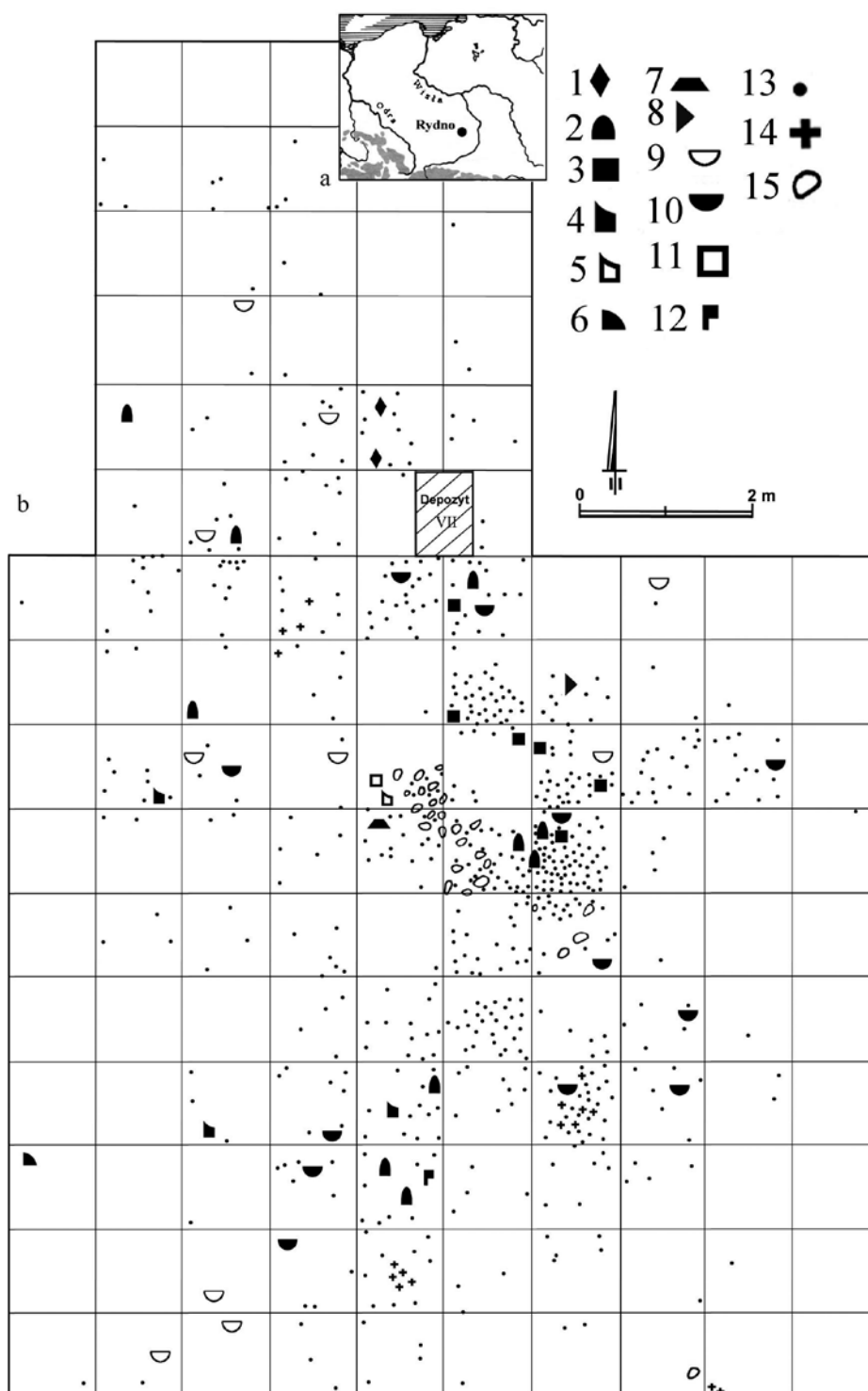
In the course of office studies several blocks numbering between two and five elements were

reassembled. Only three blocks illustrate longer core sequences. The first consist of three flakes and a blunt tool, the second of a blunt tool, a scraper, a peeled flake and two raw flakes, while the third of four core tablets.

The flint stone inventory includes all the elements of the working chain, starting with preforming and preparation of the cores (anvil cores, blunt tools), through exploitation and the production of blades and flake tools.

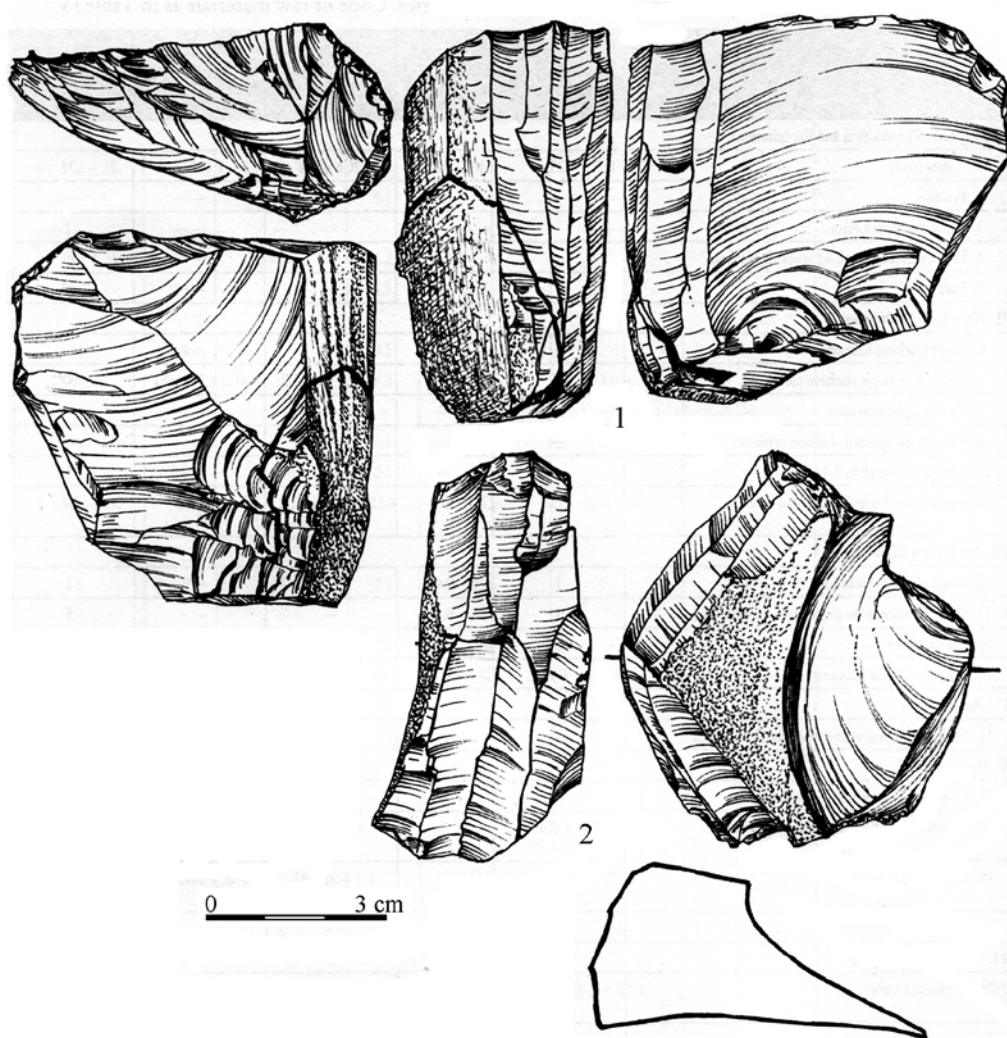
At least two variations in the preparation and preforming of cores can be distinguished. The first involved forming crests on the striking surfaces and platforms, while the other might have involved merely preforming the striking surfaces, while the platform remained natural, and its rejuvenation took place at the initial stage of exploitation.

On the basis of the morphological-technical analysis of blades it was found out that they were knapped by using the compression method and with a punch. The former were used to make microlithics, while the latter mainly to make scrapers.

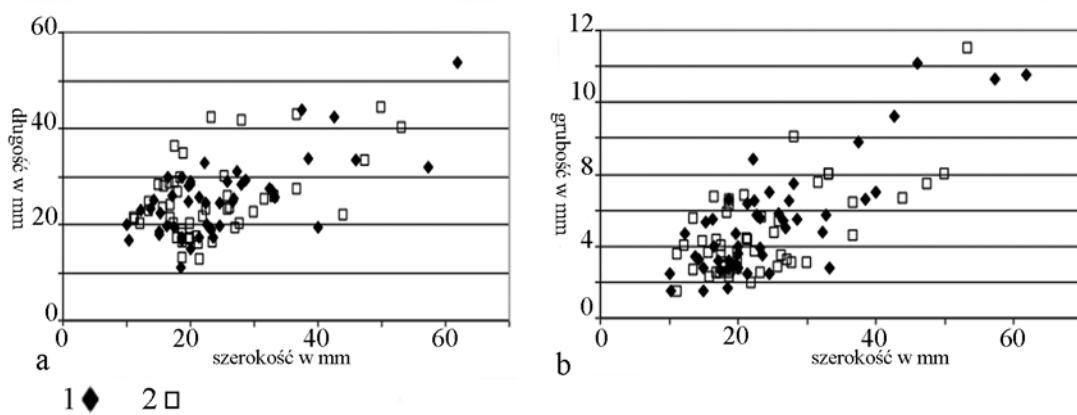
Ryc. 1. Rydno, stan. IV/47: a – lokalizacja Rydna; b – planigrafia znalezisk archeologicznych (wg R. Schild *et al.* 2011, 352 z uzupełnieniami T. Boronia). 1 – rdzenie; 2 – drapacze; 3 – skrobacze; 4 – półtylczaki; 5 – zbrojniki Wieliszew; 6 – rylce; 7 – trapezy; 8 – fragmenty mikrolitów; 9 – wióry łuskane; 10 – odłupki łuskane; 11 – inne; 12 – rylcowce; 13 – krzemienie; 14 – kości; 15 – kamienie

Fig. 1. Rydno, site IV/47: a – location of Rydno; b – distribution of archaeological finds (acc. to R. Schild *et al.* 2011, 352 with additions by T. Boroń). 1 – cores; 2 – grattoirs; 3 – scrapers; 4 – half-backed blades; 5 – Wieliszew-type blades; 6 – burins; 7 – trapezoids; 8 – microlithic fragments; 9 – scaled blades; 10 – scaled flakes; 11 – other; 12 – microburins; 13 – flint stones; 14 – bones; 15 – stones

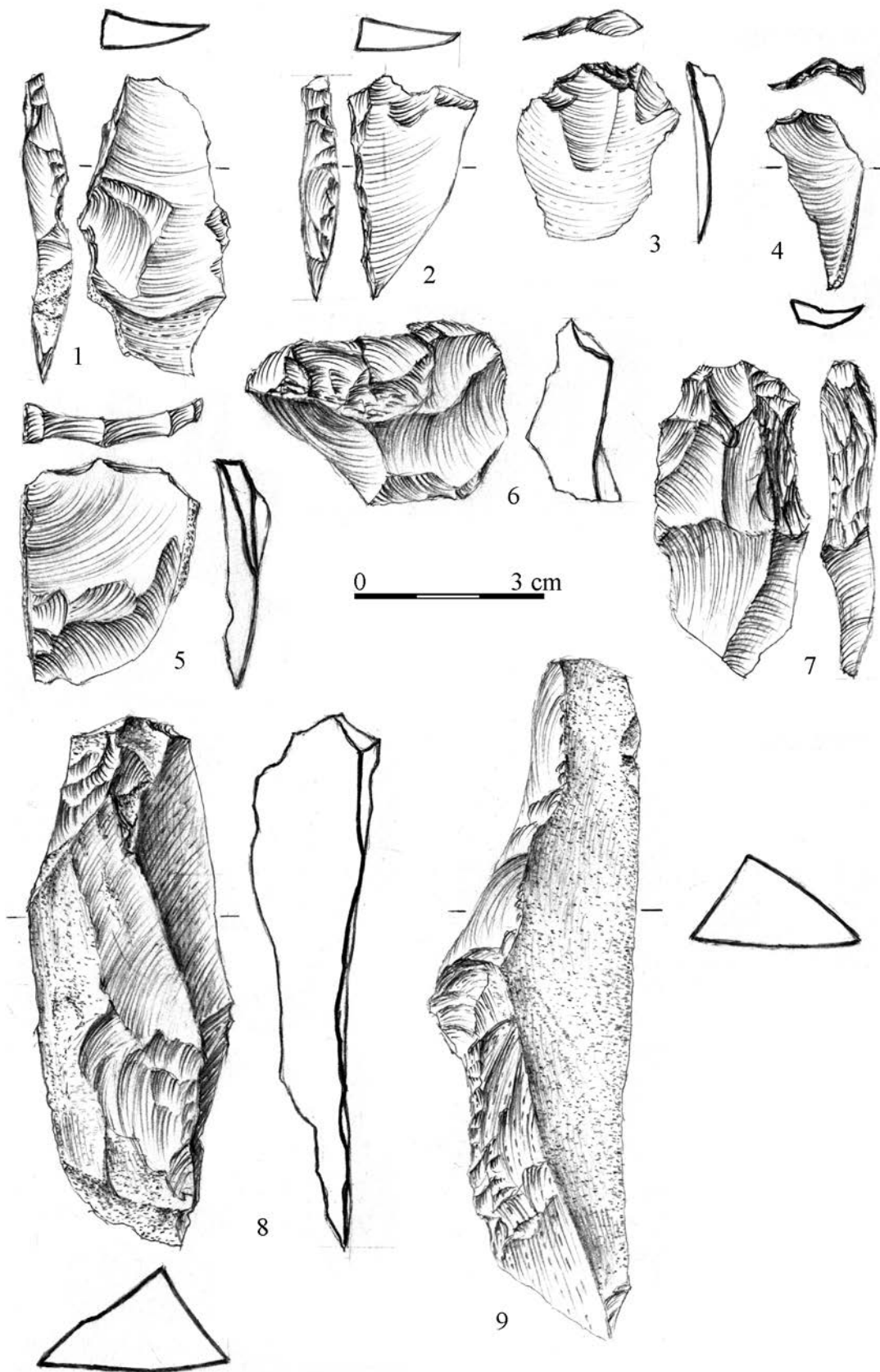
Ryc. 2. Rydno, stan. IV/47. Rdzenie (1-2). Rys. E. Gumińska

Fig. 2. Rydno, site IV/47. Cores (1-2). Sketch: E. Gumińska

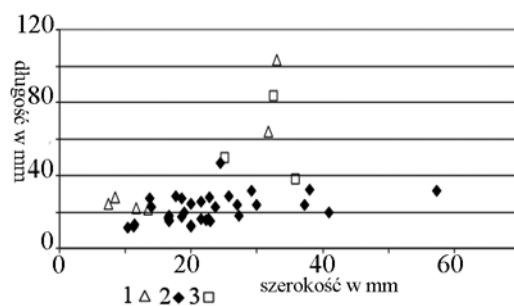
Ryc. 3. Rydno, stan. IV/47. Diagramy metryczne odłupków: a – długościowo-szerokościowy; b – grubościowo-szerokościowy. 1 – odłupki korowe; 2 – odłupki negatywowe

Fig. 3. Rydno, site IV/47. Metric diagrams of flakes: a – length-width; b – thickness-width, 1 – core flakes; 2 – negative flakes

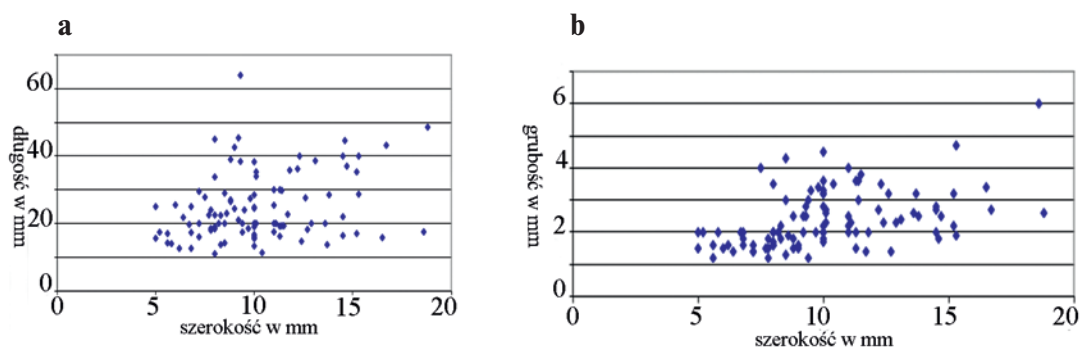

Ryc. 4. Rydno, stan. IV/47. Materiał krzemienny: świeżaki (1-5), podstawiaki (6-8), zatepce (9). Rys. E. Gumińska

Fig. 4. Rydno, site IV/47. Flint material: core tablets (1-5), anvil cores (6-8), blunt tools (9). Sketch: E. Gumińska

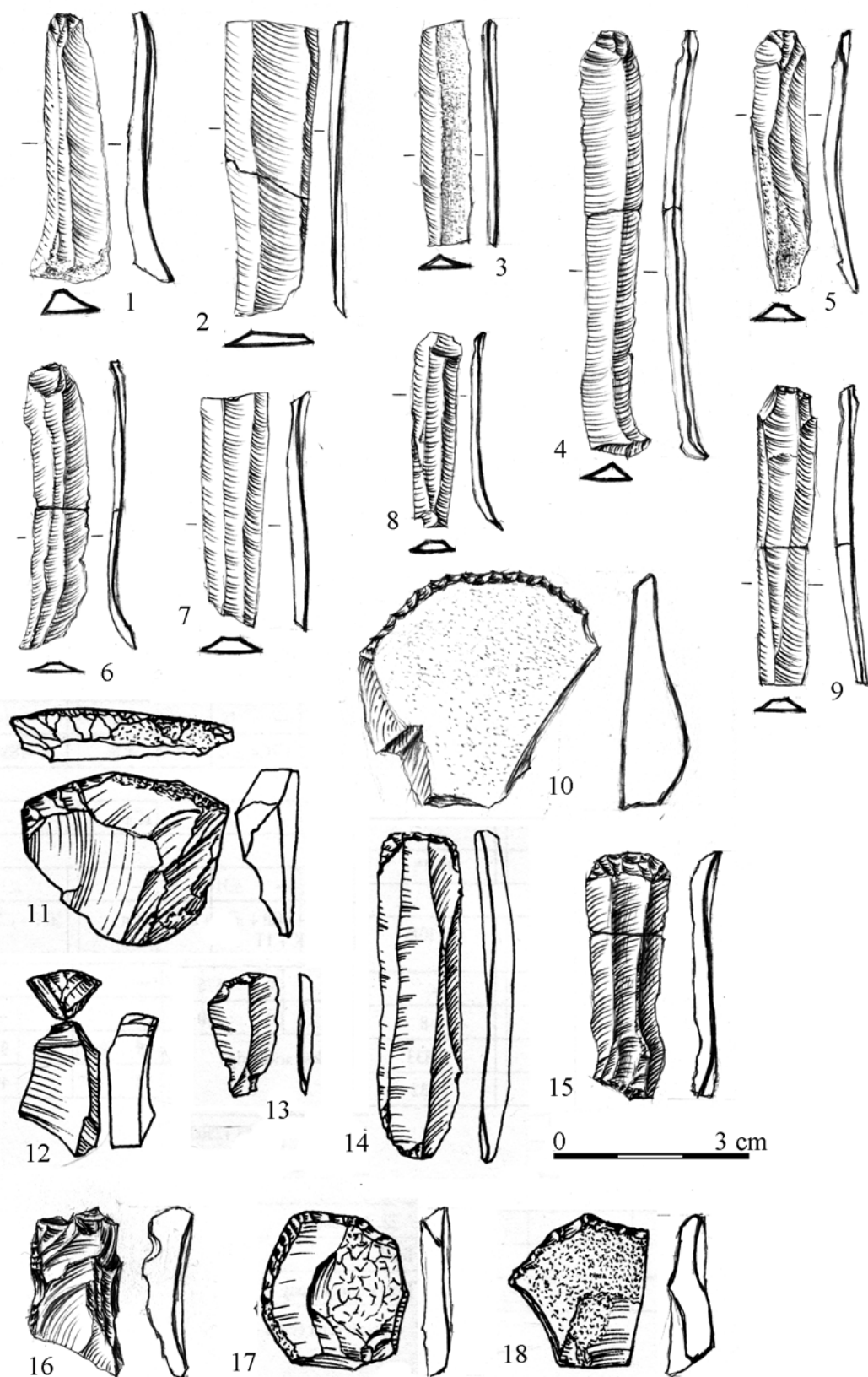

Ryc. 5. Rydno, stan. IV/47. Diagram metryczny form technicznych: 1 – zatępce; 2 – świeżaki, 3 – podstawiaki
 Fig. 5. Rydno, site IV/47. Metric diagram of technical forms: 1 – crested blades; 2 – core tablets, 3 – anvil cores

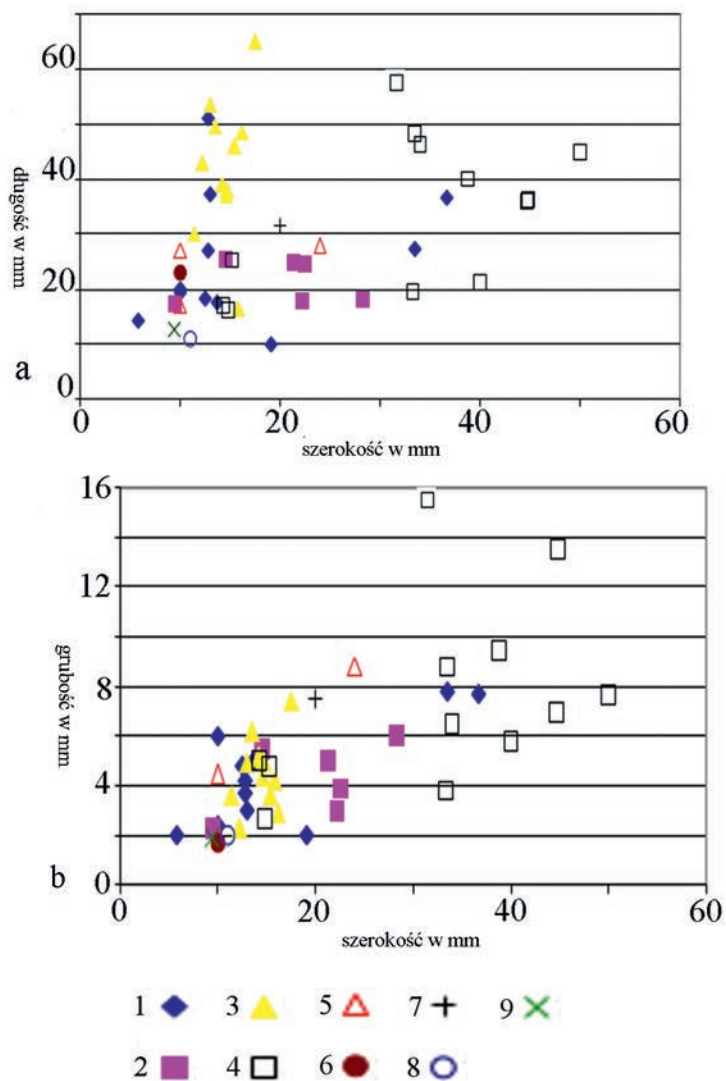
Ryc. 6. Rydno, stan. IV/47. Diagramy metryczne wiórów: a – długościowo-szerokościowy;
 b – grubościowo-szerokościowy

Fig. 6. Rydno, site IV/47. Metric diagrams of blades: a – length-width; b – thickness-width

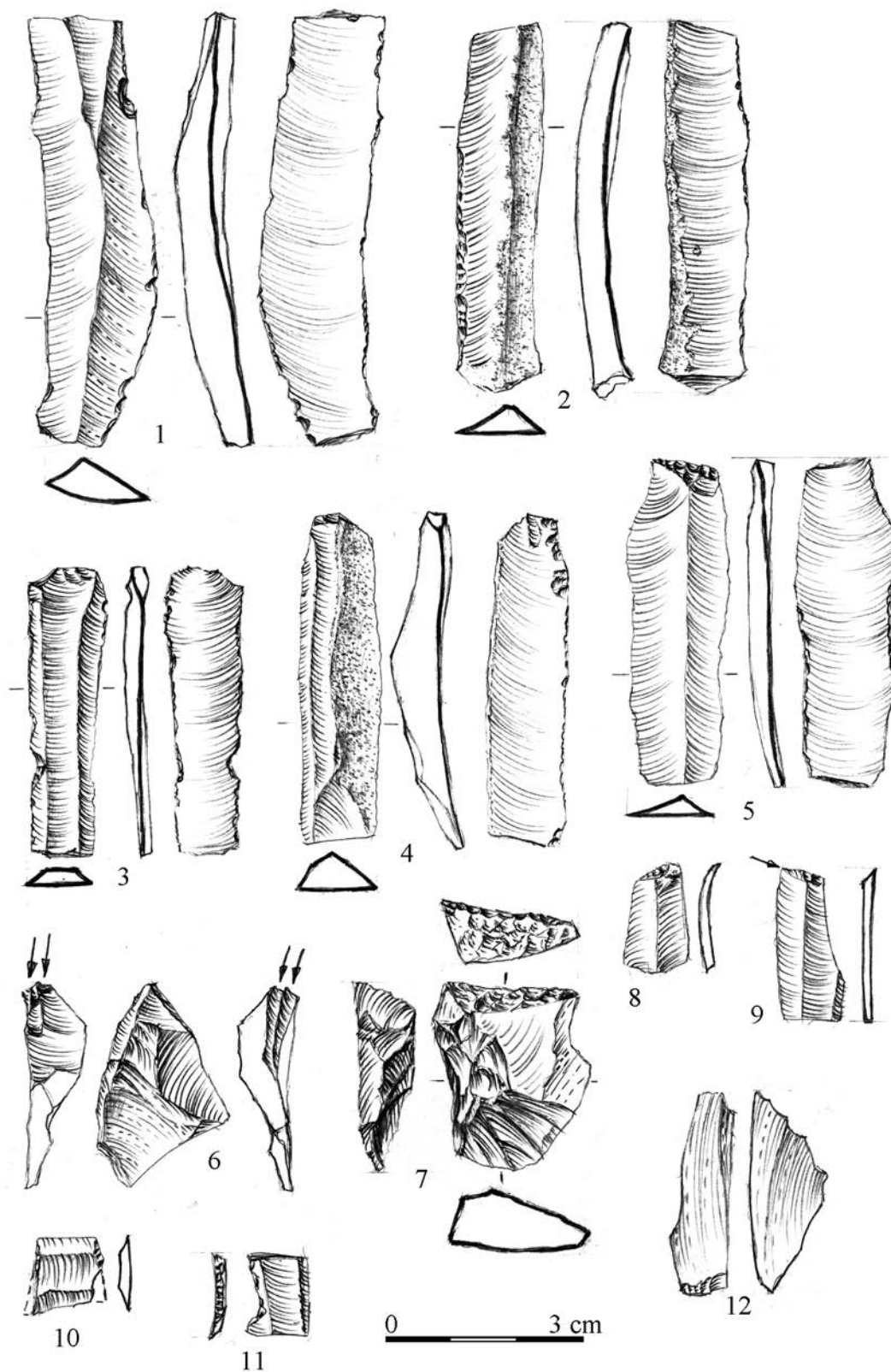
Ryc. 7. Rydno, stan. IV/47. Materiał krzemienny: wióry (1-9), drapacze (10-15), skrobacze (16-18). Rys. E. Gumińska

Fig. 7. Rydno, site IV/47. Flint material: blades (1-9), grattoirs (10-15), scrapers (16-18). Sketch: E. Gumińska

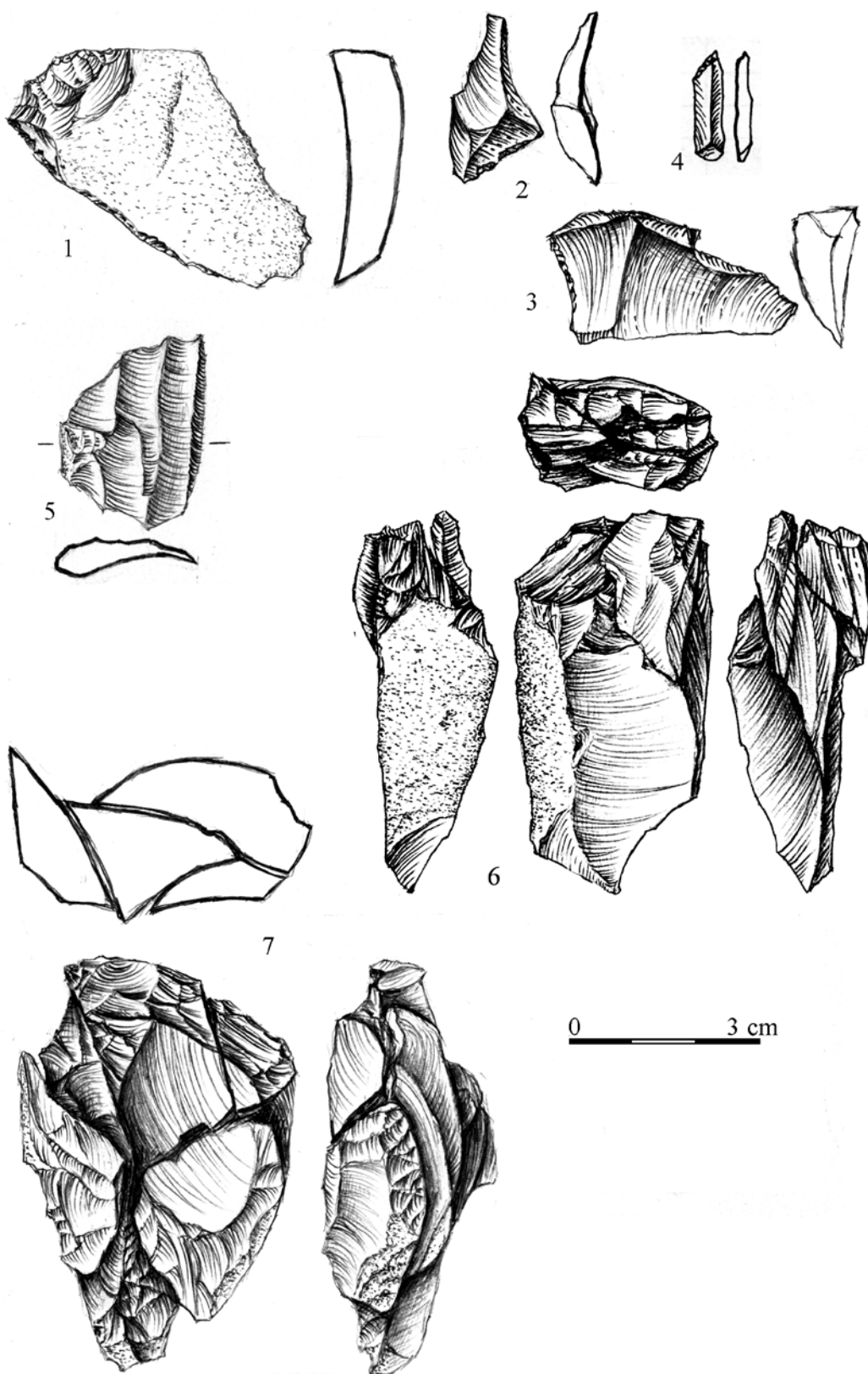
Ryc. 8. Rydno, stan. IV/47. Diagramy metryczne narzędzi: a - długościowo-szerokościowy; b - grubościowo-szerokościowy. 1 - drapacze, 2 - skrobacze, 3 - wióry łuskane, 4 - odłupki łuskane, 5 - półtyłczaki, 6 - zbrojniki Wieliszew, 7 - rylce, 8 - trapezy, 9 - fragmenty mikrolitów

Fig. 8. Rydno, site IV/47. Metric diagrams of tools: a - length-width; b - thickness-width. 1 - grattoirs, 2 - scrapers, 3 - scaled blades, 4 - scaled flakes, 5 - half-backed blades, 6 - Wieliszew-points, 7 - burins, 8 - trapezoids, 9 - microlithic fragments

Ryc. 9. Rydno, stan. IV/47. Materiał krzemienny: wióry łuskane (1-5), rylec (6), półtylczaki (7-8), zbrojnik Wieliszew (9), trapez (10), fragment mikrolitu (11), inne (12). Rys. E. Gumińska

Fig. 9. Rydno, site IV/47. Flint material: scaled blades (1-5), burin (6), half-backed blades (7-8), Wieliszew-point (9), trapezoid (10), microlithic fragment (11), other (12). Sketch: E. Gumińska

Ryc. 10. Rydno, stan. IV/47. Materiał krzemienisty: odłupki łuskane (1-3), rylcowiec (4), odłupek z naprawy odłupni wiórowej (5), składanki (6-7). Rys. E. Gumińska

Fig. 10. Rydno, site IV/47. Flint material: scaled flakes (1-3), microburin (4), flake from refitting of blade striking surface (5), refitts (6-7). Sketch: E. Gumińska

